Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, 57
Warszawa 2022
Article No. 2572

Citation:
Juszczak, B. (2022). Językowo-kulturowy obraz przestrzeni miejskiej Moskwy na przełomie XIX i XX wieku (na bazie słownika W. Jelistratowa). *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, 57,* Article 2572. https://doi.org/10.11649/sfps.2572

DOI: 10.11649/sfps.2572

Bartosz Juszczak
(Uniwersytet Wrocławski,
Instytut Filologii Słowiańskiej, Wrocław)

Językowo-kulturowy obraz przestrzeni miejskiej Moskwy na przełomie XIX i XX wieku (na bazie słownika W. Jelistratowa)

Problematyka miasta i procesów w nim zachodzących (językowych, społecznych, psychologicznych, urbanistycznych) od dawna znajduje się w orbicie zainteresowań wielu zróżnicowanych dyscyplin nauki, co przejawia się w liczbie powstałych w tych kręgach opracowań. Miasto, jak wskazuje Aleksander Wallis, to twór składający się z „dwóch organicznie powiązanych na zasadzie sprzężeń zwrotnych, lecz autonomicznych podsystemów – urbanistycznego i społecznego" (Wallis, 1990, s. 45).

Przestrzeń miejska (dalej: PM) stanowi w rozważaniach językoznawczych kategorię wieloaspektową, która ma powiązania z takimi działami jak lingwistyka kulturowa, socjolingwistyka oraz onomastyka. W badaniach PM, która według Marty Koszko „jest nośnikiem znaczeń, mowy, języka i wszelakich historii językiem przestrzeni opowiedzianych" (Koszko, 2013, s. 23), lingwiści zwracają szczególną uwagę na będący głównym budulcem i zarazem jej istotnym wyróżnikiem –

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2022.
Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk]

język przestrzeni. To szerokie pojęcie w adekwatny sposób oddaje zróżnicowany charakter miejskiego wariantu języka, będącego nośnikiem subiektywnego wyobrażenia przestrzeni, wykreowanego przez człowieka[1]. Na kompleks *języka przestrzeni* w moim rozumieniu składają się: określony dialekt miejski, potoczna onimia, pospolite nazwy dialektalne oraz zapożyczenia. Ale to nie wyczerpuje zagadnienia, gdyż oprócz elementów *stricte* lingwistycznych ją konstytuujących, Andrzej Dyszak mówi m.in. o symbolice wyrażającej tożsamość danej PM, do której włącza elementy materialne tj. herb, flagę i hejnał (Dyszak, 2015, s. 11). W kręgu przedmiotów kulturowych wymienić należy dodatkowo architekturę miejską (budowle, pomniki), a także wszelakie przedsięwzięcia mieszkańców, budujące *image* i kreujące wizerunek danego miasta.

Rekapitulując charakterystykę PM, należy wskazać, że elementy składające się na nią są środkiem kumulacji fizycznej i jednocześnie formą społecznej i kulturowej działalności mieszkańców określonej PM, które dodatkowo określają i charakteryzują twórcze i sprawiające JA ich kauzatorów – mieszkańców. W PM to właśnie człowiek odgrywa pierwszoplanową rolę, na co wskazuje m.in. Jelena Berezowicz:

> Человек выстраивает городское пространство вокруг себя, поэтому основным свойством языкового пространства города, существующего в языковом сознании горожан, является антропоцентричность (Березович, 2009, s. 83).

Zainteresowanie PM jako kategorią badawczą w lingwistyce intensyfikuje się na przełomie XX i XXI wieku, czego dowodem są opracowania m.in. Małgorzaty Święcickiej, Anny Piotrowicz i Małgorzaty Witaszek-Samborskiej[2] i wielu innych (Duszyński, 2011; Gabryś-Sławińska, 2016). W opracowaniach tych poruszane są zróżnicowane aspekty PM, zarówno w perspektywie *sensu stricto* językowej, jak i kulturowej i społecznej. Natomiast na gruncie języka rosyjskiego, kompleksowe badania nad aspektami językowo-kulturowymi PM nie są prowadzone równie intensywnie i z wykorzystaniem metod tego paradygmatu, jak w przypadku badań w Polsce. Rosyjscy lingwiści skupiają się przede wszystkim na zagadnieniach toponimii miejskiej (por. np. Позднякова, 2014, s. 2), a także analizie aspektów regionalnych (przede wszystkim na przykładzie

[1] Jelena Berezowicz wskazuje, iż człowiek opisując przestrzeń, tworzy: „субъективное представление о пространстве, эксплицируемое по языковым данным" (zob. Березович, 2009, s. 83).

[2] Ze względu na ograniczenia objętościowe wymieniam tu tylko kilka prac z tego zakresu (zob. Święcicka, 2003, 2008; Witaszek-Samborska & Piotrowicz, 2018; Witaszek-Samborska i in., 2011).

opozycji Moskwy i Petersburga), aspekcie komunikacyjno-pragmatycznym oraz konfrontacji języka miasta i kultury (Китайгородская, 1999). Jelena Pozdnjakowa podsumowując dorobek lingwistyki rosyjskiej w zakresie badań kategorii PM miast rosyjskich, stwierdza: „знание о ней до сих пор носит фрагментарный характер, а многие проблемы остаются нерешенными" (Позднякова, 2014, s. 2).

W oparciu o przedstawiony zarys koncepcji PM artykuł stawia sobie za cel rekonstrukcję obrazu PM Moskwy. Do wyżej wspomnianej rekonstrukcji wykorzystuję słownik Władimira Jelistratowa *Язык старой Москвы. Лингвоэнциклопедический словарь* (Елистратов, 1997b). Wybór źródła materiału badawczego wynika z przyczyn obiektywnych – dialekt miejski Moskwy (dalej: DMM) stanowi współcześnie kategorię ahistoryczną, która została wyłącznie zarejestrowana w postaci tekstów pisanych (zapisanych wtórnie). Słownik rejestruje leksykę moskiewskiego mieszczaństwa przełomu XIX i XX wieku (nazwy realiów, toponimy, żargonizmy, przykłady moskiewskiego prostorieczija i inne) pochodzącą z tekstów pisanych epoki, nierejestrowaną wcześniej w źródłach normatywnych. Jak podkreśla sam autor: „в Словаре ставится задача хотя бы частичной реконструкции реального бытового содержания «слов и вещей», окружавших рядового москвича XIX – начала XX вв." (Елистратов, 1997a, s. 12).

Przechodząc do realizacji określonego celu, należy na wstępie podkreślić, iż rosyjska lingwistyka wśród wariantów języka ogólnonarodowego nie wyróżnia kategorii *dialekt miejski*[3]. Jednakże poszczególne warianty rosyjskiego języka narodowego pozwalają, na co wskazywałem w poprzednich swoich artykułach, wyróżnić takie fragmenty rzeczywistości językowej, które odpowiadają istocie i zakresowi definicyjnemu dialektu miejskiego, stosowanego w polskiej dialektologii miejskiej (zob. Juszczak, 2020, s. 130).

Metodą pozwalającą na tę rekonstrukcję językowo-kulturowego obrazu PM Moskwy, jest zastosowanie założeń koncepcji pól semantycznych[4] (też leksykal-

[3] W dyferencjacji języka rosyjskiego Leonid Krysin wyróżnia pięć głównych wariantów: język literacki, dialekty terytorialne, prostorieczije, profesjolekty i socjolekty (zob. Крысин, 2003, s. 12).

[4] Pojęcie pola semantycznego rozumiem za Lwem Nowikowem: „Семантическое поле – иерархическая структура множества лексических единиц, объединенных общим (инвариантивным) значением и отражающих в языке определенную понятийную сферу. […] С.п. образуют сложную и специфическую для каждого языка «картину мира», определяемую его внутренней формой. […] В основе организации С.п. как упорядоченного множества наименований лежат гиперо-гипонимические отношения его единиц". Zob. Новиков, 2003.

nych/tematycznych)[5]. Jak podkreślała Teresa Smółkowa: „pola tematyczne są więc dobrym narzędziem badania zawsze interesującej językoznawców relacji **język-poznanie-kultura-rzeczywistość** [wyróżnienie – BJ]" (Smółkowa, 2011, s. 99). W tworzeniu dyferencjacji pól semantycznych/tematycznych będę posiłkował się dotychczasowym dorobkiem polskich lingwistów w tym zakresie. W moim podziale, (który zostanie zaprezentowany w dalszej części artykułu), prymarną rolę odgrywa jednak podejście kulturowe, w którym kultura jest rozumiana jako kategoria semiotyczna o charakterze systemowym[6]. PM w perspektywie kulturowej można odnieść do teorii wrocławskich badaczy, gdzie stanowić ona będzie przykład *subkultury* (połączenia grup kulturowych), która składa się z „różnej liczby grup kulturowych rozmaitej wielkości i jako system jest generowana przez jeden katalog norm, zachowań lub reguł" (Anusiewicz i in., 2000, s. 15). Mieszkańcy Moskwy przełomu XIX i XX wieku, zróżnicowani socjalnie (handlowcy, rzemieślnicy, przestępcy) są zatem przykładem połączenia grup kulturowych, których konglomerat składa się na subkulturę Moskwy o względnie ujednoliconych wartościach oraz systemie norm i ocen.

Stworzona przeze mnie dyferencjacja jest przykładem podejścia oddolnego. Nie wyznaczam *a priori* zakresów tematycznych leksyki, opieram się bezpośrednio na empirii i przyjmuję, podobnie jak w innych klasyfikacjach podejście antropocentryczne[7]. Materiał językowy traktuję jako budulec językowo-kulturowego obrazu Moskwy. Obraz ten stanowi układ elementów ściśle związanych ze sobą, który w centrum stawia człowieka (antropocentryzm). Zgromadzony materiał leksykalny zostanie zaprezentowany w trzech sekwencjach:

Część I (Leksykalny portret mieszkańca Moskwy),

Część II (Przedmioty miejskiej przestrzeni kulturowej – dialektalne nazwy pospolite i nieoficjalna urbanonimia),

Część III (Elementy obcojęzyczne w przestrzeni kulturowej Moskwy).

---

[5] Warto podkreślić, że koncepcje pól semantycznych na gruncie lingwistyki światowej są zbliżone. Na gruncie lingwistyki światowej istnieje wiele terminów określających pola/grupy semantyczne/tematyczne. Granica definicyjna jest nieprecyzyjna. Zob. m.in. Pawłowski, 2010, s. 72.

[6] W ujęciu wrocławskich lingwistów na kulturę składają się cztery powiązane ze sobą subsystemy: grupy kulturowe; subkultury; kultura narodowa oraz interkultura (zob. Anusiewicz i in., 2000, ss. 15–16).

[7] Termin antropocentryzm rozumiem za Batko-Tokarz jako „podstawę i sposób interpretowania rzeczywistości pozajęzykowej, w której człowiek jako ośrodek świata wyróżnia i nazywa zwłaszcza ważne dla siebie fragmenty rzeczywistości" (Batko-Tokarz, 2019, s. 164).

W części egzemplifikacyjnej nie podaję, ze względu na ograniczenia objętościowe, wszystkich przykładów. W przypadku występowania dużej liczby jednostek w danej grupie, całkowita liczba zostanie wskazana w nawiasie.

CZĘŚĆ I

Na **leksykalny portret mieszkańca** Moskwy składają się leksemy i związki wyrazowe określające jego cechy fizyczne i psychiczne. Mężczyzna w wymiarze fizycznym określany jest wyłącznie przez jedną wartościującą jednostkę: *глиста* ‘человек высокого роста’. Kompleks określeń odnoszących się do jego sfery psychicznej jest o wiele bogatszy. Wyróżnić można tu nominacje następujących cech charakteru i rodzajów zachowań: **naiwność**: *баран лохматый* ‘доверчивый’; **cwaniactwo**: *барышник* ‘спекулянт театральными билетами’; *интересан* ‘своекорыстнный человек’; **chuligaństwo**: *вольница* ‘хулиган’; *дантист* ‘драчун’; **dziwactwo**: *антик* ‘чудак’; *вертушка* ‘чудак’; **chciwość**: жаднюга ‘жадный человек’; **prostactwo**: *гальман* ‘грубиян’; *кобылятник* ‘хам’; **przebiegłość**: *змея-василиска* ‘коварный человек’; **głupota**: *кобёл* ‘тупица’; *дурында Ивановна* ‘дура’; **nieudacznictwo**: *кисляк* ‘мямля, плакса’; *кислятина* ‘размазня’; **gadulstwo**: *балакирь* ‘болтун’; *скоробрёх* ‘пустомеля’.

W grupie tej znalazły się również jednostki określające człowieka jako istotę **nadużywającą alkohol**: *в кураже*, *хвативши*, *с мухой*, *под мухой* ‘в пьяном состоянии, подвыпиши’; *в слабость удариться* ‘спиться’; *до белых риз* ‘допьяна’; a także **nazwy czynności picia**, np. *бусать* ‘пить’; *набраться угару* ‘напиться пьяным’; *бражное* ‘пьянство’; *водоворот* ‘выпивка’.

Ważnym segmentem przestrzeni leksykalnej i semantycznej dialektu miejskiego Moskwy są nazwy zachowań językowych realizujących **intencję agresji werbalnej i fizycznej** (11 jednostek): *задать копоти* ‘задать перцу, сделать нагоняй; *катать* ‘ругать, распекать’; *обложить куплетами* ‘обругать’; переплетать ‘ругаться, вступать в перепалку’; *изрыгать* ‘говорить бранные слова’. Do grupy tej zaliczam również szereg **obelg** i **inwektyw** (27 jednostek): *вологон*; *зёваный чёрт*; *змеиные утробы*; *идол*; *искариот*; *колокольне деверь*; *сибирский кот*; *крупа поганая*.

W słowniku DMM nie zostały odnotowane leksemy odnoszące się do cech fizycznych kobiety. W zakresie cech psychicznych, postaw i zachowań materiał dostarcza tylko określeń **prostytutek**: *дама из Амстердама* ‘распутница, женщина с сомнительной репутацией’; *вертуха* ‘любовница’; *вертефлюха*

‘любовница’; *горизонталка* ‘проститутка’; *эти дамы* ‘женщины лёгкого поведения’ ; *зефиры французской марки* ‘французские проститутки’; *мамошка* ‘содержанка’; *маруха* ‘гулящая женщина’; *незнакомка* ‘кличка среди столичных проституток’; *подлянка* ‘продажная женщина’; *непотребство* ‘проституция’.

W grupie opisującej cechy mężczyzny i kobiety więcej określeń odnosi się do sfery psychicznej. Mężczyźni przedstawiani są przede wszystkim jako nosiciele wielu cech negatywnych, dodatkowo wiązani są z agresją fizyczną i werbalną oraz nadużywaniem alkoholu. W obszarze żeńskim warstwa leksykalna jest bardziej uboga. Kobieta jest oceniana przez pryzmat naruszania cech moralnych i społecznych (prostytucja).

Leksykalny obraz PM Moskwy w zakresie **grup kulturowych** oddaje handlowy i rzemieślniczy charakter miasta. Odnotowano tu **nazwy sprzedawców**, **przekupniów**, **kupców** (8 jednostek): *барбос* ‘приказчик-зазывала’; *бухарцы* ‘торговцы восточными товарами’; *кошатник* ‘торговец мясом для кошек’; *мазепа* ‘торговец с украинских ярмарок’; *пышечник* ‘продавец пышек’; **nazwy miejskich rzemieślników**, **pracowników domu**: *басманник* ‘пекарь’; *бесквартирник*, *рак*, *швец*, *штуковщик* ‘портной’; **nazwy woźniców** (21 jednostek): *ванька* ‘разновидность извозчика’; *автомедон* ‘кучер, извозчик’; *волан* ‘извозчик-лихач’; *гужеед желтоглазый* ‘презрительно об извозчике Ваньке’; *живейник*, *живейный* ‘извозчик перевозящий только людей’; *парник* ‘разновидность извозчика’; **nazwy złodziei**, **przestępców**: *кот* ‘гулящий кутящий мошенник’; *метельщик* ‘мелкий вор, преступник; *несчастненький* ‘арестант’; *серьёзные элементы* ‘опасные преступники’; *фартовый* ‘преступник’; *карманолюбец* ‘карманный вор’; **nazwy sutenerów**: *кот* ‘сутенёр’; *бандор* ‘сутенёр’; **nazwy restauratorów**, **pracowników lokali gastronomicznych** (8 jednostek): *дымник*, *комар*, *затычка*, *каблючок* ‘прозвище официантов’.

Jak wynika z zaprezentowanego materiału, mieszczaństwo moskiewskie na przełomie XIX i XX wieku reprezentowane było przede wszystkim przez rzemieślników oraz kupców i handlowców (do przekupniów i różnorodnych handlarzy ulicznych włącznie). Warto podkreślić, że słownik Jelistratowa poza rejestracją przedmiotów tworzonych w PM zawiera dodatkowo zapisy zwrotów i wyrażeń używanych przez niektóre grupy kulturowe (co zostanie zaprezentowane przy opisie dyskursów grup kulturowych).

Kolejnym aspektem językowo-kulturowej PM Moskwy są **dyskursy grup kulturowych**, reprezentujące słownictwo związane z działalnością członków

tych grup. Lokują się tu m.in. **dyskursy awanturników**: *зубы чистить*, *рукоприкладство* ‘бить по зубам; **dyskursy oszustów**: *заправлять* ‘лгать, обманывать’; *обкорнать* ‘обобрать, обмануть при торговле’; *провалить* ‘невыгодно продать’; *сбондить* ‘украсть, обмануть кого-либо на крупную сумму’[8]. W **dyskursie krawców** występują przede wszystkim **nazwy tkanin** (17 jednostek): *баркан* ‚плотная ткань’; *беиж* ‘легкая ткань’; *бомб* ‚гладкая ткань’; *газ* ‚ткань из шелка или тонко скрученного хлопка’; *глазет* ‚плотная ткань; *дама* ‘ткань’ *китайка* ‘шелковая гладкокрашеная ткань‘; *кумач* ‘бумажная ткань’. Z dyskursami krawców w naturalny sposób łączy się grupa **nazw odzieży** (17 jednostek), którą należy wiązać z mową i bytem kupiectwa moskiewskiego, ale również i grupy krawców. Wyróżnić możemy: *альмавива* ‘мужской плащ’; *дагер* ‘разновидность шляпы’; *канотье* ‘мужская летняя шляпа’; *манто* ‘вид женского пальто’. W grupie tej sytuuje się również spora ilość leksyki obcego pochodzenia (13 jednostek): *бекеша*, *бекешь* ‘мужская верхняя,’; *боа* ‚очень длинный узкий шарф’; *бурнус* ‘просторный плащ с капюшоном’; *ватерпруф* ‘непромокаемое женское пальто’; *венгерка* ‘короткая куртка с разноцветным шнуром’; *габардин* ‘просторное пальто’; *мантилья* ‘женская куртка’.

Grupę tę rozszerzają również wyrazy pochodzenia francuskiego, które zostaną zaprezentowane w części odnoszącej się do zapożyczeń leksykalnych w DM.

Dodatkowo, interesującym przykładem dyskursywnych aspektów PM Moskwy są przykłady tekstów mówionych i pisanych jej mieszkańców. Wyróżnić można typowe dla DMM **zawołania uliczne**: *балуй*, *балуйся!* ‘из речи извозчика’; *по воду* ‘выкрик московского водовоза’; *караул*, *грабят!* ‘выкрик, взывающий к помощи’; *кушаков*, *рубашек*, *рукавиц!* ‘выкрик продавцов вразнос’; *молока!* ‘выкрик молочника’; *ешь*, *Москва*, *не жалко* ‘выкрик торговца’; *пажа!* ‘зазывной выкрик извозчика (= пожалуйста!)’; *рванинка* ‘выкрик продавца’; *саночки-самокатки!* ‘из призывных выкриков извозчиков’; *свежа-баранина!* ‘рекламный выкрик торговца бараньими ногами’; a także **napisy na szyldach i sklepowych wywieszkach**: *Свидание друзей* ‘типичное название московского мещанского трактира’; *Суваре* (вечер) ‘вывеска с названием’.

Szyldy i wywieszki oraz zawołania uliczne pełniły w dyskursywnej PM Moskwy, jak się wydaje, dwojaką funkcję: informacyjną i (w pewnym ograniczonym wymiarze) reklamową.

[8] Dla pełni obrazu można wyróżnić tylko jeden wyraz będący przykładem zachowania pozytywnego w handlu: *поженить* ‘предложить хороший товар’.

Poza szeregiem określeń zachowań człowieka i tworzonych przez niego tekstów, stanowiących elementy dyskursów, wyróżnić należy grupę leksemów nominujących wytwory człowieka w określonych wcześniej sferach dyskursywnych. W PM Moskwy w tym zakresie, dominują określenia używek: **nazwy wódek** (znaczenie ogólne)[9]: *бурликоша*; *водочка-матушка*; *горячие напитки*; *живительная влага* '; *зеленуха*; *камурка*; *кэк-вок*; *слеза иерусалимская*; *спиртуозы*; *сногсшибаловка*; *шнапс*; *пенник*; **wyrazy o znaczeniu wyspecjalizowanym**, **pokazujące na typ/gatunek wódki**: *арак*, *арака*, *араки* 'разновидность водки'; *буравец* 'водка на лимоне и рябине'; *ерофеич* 'водка, настоянная на травах'; *киндер-бальзам* 'разновидность некрепкой лечебной водки'; *кизлярская* 'сорт виноградной водки'; *листовка* (*листовочка*) 'водка, настоянная на листьях смородины'; *медведь* 'смесь разных спиртных напитков'; **nazwy wina**: *ворона* 'винная подделка'; *орёл* 'вино от Депре'; *го-сотерн* 'сорт французского вина'; *дрей* 'мадера'; *икем* 'изысканное полусладкое вино'; *кагорт*, *кагортец* 'кагор'; *леве* 'портвейн'; *лисабон*, *лисабонец*, *лисабончик* 'сладкое сухое вино'; *мадёр* 'мадера'; *мадерца* 'высокоспиртное вино'; *марсала* 'разновидность десертного виноградного вина'; *монахор* 'название вина'; *наперули* 'разновидность грузинского вина'; **nazwy szampana**: *депра* 'шампанское и другие вина'; *каше-блан* 'разновидность французского шампанмкого'; *ланинское* 'сорт шампанского'; *настоящее* 'шампанское'; **nazwy likierów**: *бенедиктинчик*, *дюппель-Кумель* 'сорт ликёра'; **nazwy piwa**: *калининкское* 'сорт пива'; *ёрш* 'смесь водки с пивом'. Poza nominacjami napojów alkoholowych, odnaleźć można dodatkowo, m.in.: **nazwy gatunków tytoniu**: *амерсфорт* 'сорт табака, наиболее дешевый'; *бакон* 'сорт табака'; *бергамотный* 'разновидность популярного в Москве табака'; *бунтиковый* 'сорт табака'; *винцер* 'сорт табака'; *дрезйна* 'разновидность табака'; *жуков* 'разновидность табака'; *казак* 'популярная разновидность табака'; *канастер* 'сорт популярного в Москве табака'; *крестьянский*, *маслов*, *мешаный* 'сорт табака'; *тютюн* 'табак, наиболее дешевый'; **nazwy gatunków tabaki**: *березинский бобковый*, *бутатре* 'нюхательный табак'; *зеленчак*, *зеленчук* 'нюхательный табак из зеленых листьев', **nazwy papierosów**, **cygar**: *египетские* 'сорт сигарет'. Jednostki te mogą być potraktowane zarówno jako przykłady dyskursów handlowców, kupców, jak i jako artefakty sfery życia codziennego zwykłych mieszkańców.

[9] Nominacje alkoholi w dyskursywnej PMM ściśle korelują z leksykalnym portretem mieszkańca Moskwy (w zakresie skłonności do nadużywania alkoholu por. wcześniej). Świadczy o tym właśnie bogate i bardzo zróżnicowane (zarówno strukturalnie jak i semantycznie) słownictwo z tego zakresu.

Z analizy zakresów semantycznych leksyki związanej z grupami kulturowymi oraz tworzonymi przez nie dyskursami wynika, że na przełomie XIX i XX wieku, Moskwa stanowiła znaczący ośrodek kupiecko-rzemieślniczy. O zakresie i skali tego zjawiska świadczy bogata lista nominacji tkanin, wyrobów krawieckich, alkoholi, ale również przykładów żywego języka miasta (zawołania uliczne, napisy na szyldach sklepowych).

CZĘŚĆ II

Kolejnym nieodłącznym elementem konstytuującym PM Moskwy są oficjalne i nieoficjalne urbanonimy, a także dialektalne nazwy pospolite obiektów PM. Jak podkreślała Kwiryna Handke:

> Nazewnictwo miejskie jest zbiorem bogatym i różnorodnym, o długotrwałej historii. Tym samym stanowi niezwykle cenne świadectwo terytorialnego rozwoju miasta oraz dziejów jego przestrzeni społecznej (Handke, 1998, s. 8).

O ważności tego typu nazw traktuje się również w onomastyce rosyjskiej. Wskazuje się tam na znaczenie onimii w kształtowaniu indywidualizmu PM i DM: „совокупность урбанонимов составляет семиотический код внутригородского пространства" (Клименко & Рут, 2018, s. 211). Można zatem stwierdzić, że elementy te (onimy i nazwy dialektalne) kształtują i stanowią fundament *języka przestrzeni*.

W PM Moskwy wyróżnić można następujące dialektalne (apelatywne) nominacje jej obiektów: **nazwy lokali gastronomicznych**: *голубка* ‘типичное название низкопробного домового трактира’; *некурящий* ‘трактир, в котором запрещалось курить’; *низок* ‘типичное название московской харчевни, трактира, пивной’ *простонародный* ‘простонародный трактир’; *растеряцы(и)я* ‘ресторация, ресторан, трактир’; **nazwy sklepów**, **bazarów**: *депо* ‘магазин’; *лавка* ‘любые торговые заведения’; *магазин*; *калашня* ‘лавка, где продают калачи’ *погребок* ‘заведение, магазин, обычно в полуподвальном помещении’; **nazwy domów publicznych**: *вагончик* ‘флигель, где жили проститутки’; *непотребный дом* ‘публичный дом’; **nazwy miejskich łaźni**: *простонародные бани*; *дворянские бани*; *каменные бани*, *палашовские бани*, *полуярославские бани*, *рогожские бани*, *сандуновские бани*; *ламакинские бани*; *китайские бани*, *серебреннические бани*; *пятачковая баня*; *суконные бани*, *челышевские бани*.

Z przedstawionego przeglądu materiału wynika, że mieszkańcy Moskwy najczęściej nadawali swoje indywidualne nominacje obiektom o charakterze usługowym. Ciekawym, zarejestrowanym przykładem, związanym bezpośrednio z realiami kultury rosyjskiej są określenia bań, których nominacje, dodatkowo, różnicują się funkcjonalnie, uwzględniając, m.in. status obiektu (*простонародные бани vs. дворянские бани*), miejsce (np. *палашовские бани*), nazwisko gospodarza (*ламакинские бани*), popularność (*китайские бани*), oraz cenę (*пятачковая баня*).

W zakresie **transportu miejskiego** odnaleźć można tylko nazwy pojazdów konnych: *берлин* ‘разновидность крытой четырёхместной коляски’; *ванька*, *дилижан* ‘дилижанс’; *дормез* ‘большая карета, приспособленная для спанья’; *ильинка* ‘о коляске’; *империал* ‘конка’; *карета шестернёй* ‘показатель высшей степени богатства’; *каруца* ‘одна из разновидностей телеги’; *кибитка* ‘капот’; *конка* ‘городская железная дорога с конной тягой’; *ланда*, *ландо*, *ландау* ‘четырёхместная коляска с открытым верхом’; *линейка* ‘длинный многоместный открытый экипаж’; *порожняк* ‘карета без груза’; *лихач* ‘скачущий на большой скорости’; *свадебная карета*, *свадебный поезд фордек* ‘подъёмный, складной верх экипажа’. Materiał ten jest, podobnie jak w przypadku nazw bań, zróżnicowany m.in. ze względu na status pojazdu, wielkość i liczebność miejsc, oraz rodzaj przewożonego ładunku.

Podsumowując obraz przestrzeni miejskiej Moskwy (dalej: PMM), zrekonstruowany w oparciu o nazwy apelatywne jej obiektów należy stwierdzić, że w opisywanym okresie, ważną rolę odgrywały lokale gastronomiczne oraz obiekty handlowe różnego typu. PMM, w zakresie elementów ją tworzących, charakteryzuje się dodatkowo elementami związanymi bezpośrednio z realiami kultury rosyjskiej, takimi jak zaprzęgi konne czy łaźnie.

Moskiewska nieoficjalna urbanonima[10] wyekscerpowana ze słownika źródłowego liczy 60 zróżnicowanych funkcjonalnie nazw obiektów PMM.

[10] Problematyka nieoficialnej urbanonimii w rosyjskiej onomastyce jest zagadnieniem dość dobrze opracowanym. Z przeglądu literatury naukowej tego zagadnienia wynika, że duża część miast rosyjskich została już opracowana z różnych perspektyw (Moskwa, Petersburg, Ekaterinburg, Sterlitamaka i in.). Warto jednak zauważyć, że dotychczasowe badania prowadzone były na materiale synchronicznym. Materiał diachroniczny często służył jednak jako źródło określania etymologii nazwy i procesów transformacyjnych (por. Воробьева, 2018; Клименко & Рут, 2018; Шарипова, 2012).

W opisie tych nazw obiektów posiłkuję się klasyfikacją zaproponowaną przez K. Handke (Handke, 1989, s. 7), która w niewielkim stopniu została zmodyfikowana tak, aby ukazać znaczenie i funkcje społeczne obiektów w strukturze społecznej miasta i życiu mieszkańców[11]. Wyróżnia się tu:

1) OBSZARY:

a) dzielnice: *Грузины* ‘район в М., кот. в 18 в. был заселён грузинами’; *Зарядье* ‘район в Москве’; *Латинский квартал* ‘район в Москве, где селились студенты’; *Московское Гетто* ‘район в Зарядье, известный как еврейский’;

b) osiedla: *Гирши* ‘место где жили студенты’;

c) przedmieścia, **kwartały**: *Бутырки* ‘местность за Бутырской заставой’;

2) TRAKTY:

a) ulice: *Варварка* ‘об улице Варварке’; *Грачёвка* ‘знаменитая ул. и примыкающий к ней район притонов в Москве’; *Ильинка* ‘одна из центральных улиц Города, на которой было много банков и меняльных лавок’; *Крест* ‘Крестовая улица’; *Мёртвый переулок* ‘один из переулков в районе Пречистенки’;

b) szosy: *Драгомиловская*, *Дорогомиловская* ‘застава в Москве, дорога на Можайск’; *Южная* ‘неофициальное название Курской дороги’;

3) PUNKTY:

a) place: *Болото* ‘прост. название Болотной пл.’; *Дербенёвка* ‘место в Москве известное петушиными боями’; *Ключики*, *на Ключиках* ‘место за Лефортовом, известное кулачными боями’; *Крымок* ‘местность около Крымского моста’; *Труба* ‘Трубная площадь’; *Разгуляй* ‘площадь в Москве’; *Сухарева башня* ‘Сретенские ворота’;

b) targowiska: *Сухаревка* ‘Сухаревский рынок на Сухаревской площади’; *Сушка* ‘Сухаревка, Сухаревский рынок’;

c) kościoły, **klasztory**: *Архангел* ‘Архангельский собор в московском Кремле’; *Грузинская* ‘«Грузинская» церковь’; *Иверская* ‘часовня у Воскресенских

[11] W zaprezentowanym przeglądzie znalazły się również jednostki dyskusyjne pod względem ich oficjalnego czy nieoficjalnego statusu. Taki stan rzeczy wynika z niekonsekwencji autora słownika, którego definicje i użyte kwalifikacje są nie zawsze precyzyjne i zrozumiałe.

ворот'; *Илья* 'церковь «Ильи Обыденного»'; *Киев* 'Киево-Печерская лавра'; *Никола* 'Никольские церкви'; *Симонов* 'название монастыря';

d) cieki wodne, **rzeki**, **zapory**: *Каинов мост* 'Каменный мост';

4) GMACHY UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ:

a) sklepy, **kioski (1)**: *Готье* 'знаменитый магазин иностранных книг на Кузнецком мосту';

b) budynki użyteczności publicznej: *Румянцевка* 'библиотека Румянцевского музея';

c) kawiarnie, **cukiernie**: *Розовое домино* 'одно из популярных кафе в Москве'; *Сопатка* 'фамильярное название кафе поэтов «Домино» (или «СОПО») на Тверском бульваре';

d) restauracje, **bary**, **bufety**, **gospody**: *Ад* 'трактир на Трубе'; *Берлин* 'популярный немецкий ресторан на Рождественке'; *Билло* 'популярный немецкий ресторан на Большой Лубянке'; *Бубнова* 'один из т.н. «русских» трактиров в Москве'; *Дюссо* 'популярный ресторан на Неглинной'; *Егорова* 'трактир по фамилии владельца'; *Каторга* 'трактир на Хитровом рынке'; *Книжный*, *Книжный нерв* 'трактир Абросимова, где собирались книготорговцы'; *Крым* 'трактир на Цветном бульваре'; *Ливадия* 'вероятно как распространённое название трактира, ресторана, стало обобщённо-нарицательным'; *Ливорно* 'популярный театральный ресторан в Кузнецком переулке'; *Лондон* 'один из популярных т. н. извозчичьих трактиров'; *Монетный* 'трактир на Монетном дворе'; *Морозов[ский]* 'трактир, где собирались актёры, писатели, торговцы'; *Обжорка* 'трактир Когтева'; *Палермо* 'один из популярных московских ресторанов'; *Пресыльный* 'трактир на Хитровом рынке'; *Петергоф* 'ресторан на Моховой'; *Прага* 'трактир в Москве'; *Разграба* 'популярный трактир у Божедомки'; *Саврасенкова* 'трактир на Тверском бульваре'; *Саратов* 'название популярного в Москве трактира, у Сретенских ворот'; *Сибирь* 'один из известных трактиров в Москве на Хитровом рынке'; *Стрельна* 'один из популярнейших загородных ресторанов';

Przechodząc do charakterystyki moskiewskich nieoficjalnych urbanonimów wskazanych w słowniku Jelistratowa należy wskazać, że nie rejestruje on nazw obiektów w takich grupach jak: parki, rezerwaty, lasy; cmentarze; pałace, zamki; pomniki i inne budowle; hotele; muzea, domy kultury; teatry; fabryki; dworce;

stadiony, centra sportowe; baseny, łaźnie miejskie; kąpieliska naturalne; kluby młodzieżowe; stawy; wzniesienia, góry. Z perspektywy funkcjonalnej i „użyteczności" tych nazw w codziennej komunikacji mieszkańców najliczniejszą grupę stanowią onimy określające obiekty o funkcjach: orientacyjno-przestrzennej (dzielnice, osiedla) oraz handlowo-usługowej (sklepy, kawiarnie, restauracje). Zaskakującym jest fakt nieobecności onimów określających budynki szeroko rozumianej kultury (teatry, kina). Semantyka materiału językowego w tym zakresie wskazuje, po raz kolejny, na ścisłą więź języka–kultury–realiów, co przejawia się m.in. w istnieniu obiektów o funkcji symboliczno-religijnej (nazwy cerkwi). Zaprezentowane potoczne urbanonimy swoją motywację czerpią w większości z nazw oficjalnych (dekretowanych), a także odnoszą się bezpośrednio do nazwisk właścicieli/patronów (np. nazwy restauracji – *Дюссо*; cerkwi – *Никола*) lub obcej kultury/rzeczywistości (np. *Лондон*, *Берлин*). Często powstają w wyniku procesu uniwerbizacji (np. *Румянцевка* ‘библиотека Румянцевского музея’). Niektóre z nich posiadają warianty strukturalne (np. *Книжный*, *Книжный нерв*; *Драгомиловская*, *Дорогомиловская*) lub cechują się polisemią (np. *Труба*).

CZĘŚĆ III

Najliczniejszą grupę **elementów obcych** w PMM reprezentuje komponent francuski objawiający się zarówno w słownictwie, jak i w postaci swoistego francuskiego „nalotu"[12]. Zgromadzony materiał może zostać podzielony na dwie części. Pierwsza z nich to galicyzmy stosowane w kilku środowiskach zawodowych i socjalnych, druga – to „frazy konwersacyjne" stosowane w bezpośredniej komunikacji niektórych członków PMM tamtego okresu.

Wśród galicyzmów środowiskowych znajdują się przykłady nomenklatury stosowanej przez przedstawicieli określonych grup zawodowych, np. **fryzjerów**: *ангруаз* ‘разновидность помады для усов’; *бель-де-меф* ‘разновидность парфюмерии’; *аланже(ё)-франсе* ‘иронически о бородке’; *буланже* ‘стиль бороды’; *леже-бомбе* ‘особый вид завивки’; *брекосе* ‘вид причёски на французский манер’; *ампир* ‘разновидность женской причёски’; *крокиньоль* ‘разновидность женской причёски’; *клео-де-мерод* ‘стиль причёски’; *куафюра*

[12] W DMM występują dodatkowo pożyczki innych języków, m.in. niemieckiego, węgierskiego, języków turkijskich. Ich liczba jest jednak marginalna w porównaniu z komponentem francuskim.

‘причёска’ *севинье* ‘разновидность причёски’; *людовик XV*, *людовик XVI* ‘модные в Москве конца XIX стили причёсок’; *апланте* ‘мужская накладка на лысеющие волосы’; *кауфер*, *кауфёр*, *куафре* ‘парикмахер’; **handlowców**: *авантаж* ‘представить товар в выгодном свете’; *аккомодация*, *пойти на аккомодацию* ‘пойти на компромисс, уступки’; *антик*, *антик маре с гвоздикой* ‘что-либо замечательное, о качественном товаре’; **restauratorów**: *антре* ‘первое блюдо’; **krawców**: *альмавива* ‘мужской плащ’; *басон* ‘узорная тесьма’; *буф* ‘покрой рукавов’; *дагер* ‘разновидность шляпы’; *канотье* ‘мужская шляпа’; *капот* ‘вид женской одежды’ oraz ‘женская шляпка’; *манто* ‘вид женского пальто’; W tym nazwy tkanin: *батист*, *батистовый* ‘хлопчатобумажная или льняная ткань’; *бурдесуа* ‘шёлковое сырьё’; *буф-муслин* ‘особая тонкая ткань’; *гризет* ‘вид шерстяной ткани’; *демикотон* ‘хлопчатобумажная ткань’; *драп* ‘шерстяное сукно’; *дублюр* ‘ткань на подкладку’; *камлют* ‘шерстяная ткань’; *кретон* ‘хлопчатобумажная ткань’, *грогрон*, *гроденпаль*, *гродетур*, *гро-дориан* ‘названия тканей’.

Przy prezentacji tej grupy galicyzmów środowiskowych DMM należy wskazać na konstrukcje z francuskim segmentem ***а-ля*** (à la) o znaczeniu ‘na sposób, w rodzaju’, które – jak wynika z przykładów – funkcjonowały w różnych profesjolektach. Przykładami są połączeniami wskazanego segmentu francuskiego z nazwami własnymi oraz wyrazami rosyjskimi: *а-ля Байрон* ‘вид галстука’; *а-ля бандит* ‘фасон шляпы’; *а-ля Боливар* ‘шляпа-цилиндр’; *а-ля Вальтер Скотт* ‘вид галстука’; *а-ля капуль* ‘вид причёски’; *а-ля Каракалла* ‘короткая мужская причёска’; *а-ля мужик* ‘вид причёски’; *а-ля Титус* ‘короткая мужская причёска’; *а-ля-то-а-ля это* ‘иронично об ассортименте чего-либо’, каша а-ля рюс каша по-русски *неглиже с отвагой, а-ля чёрт меня подери* ‘иронично о манере носить какую-либо одежду, например шарф, галстук’; *а-ля растрепа* ‘растрёпанная причёска’; *а-ля Татьяна* ‘разновидность женской причёски’.

Drugą ważną grupą galicyzmów DMM są pewne zwroty i wyrażenia (**frazy konwersacyjne**). Frazy te obecne były w mowie użytkowników dialektu i stanowiły bądź rzeczywiste wyrażenia francuskie, bądź też były realizowane w swoistej quasi-francuszczyźnie, np. *адьё*, *адью* ‘прощайте’; *а-резервуар* ‘до свидания’ (trawestacja); *ант-ну-дё* ‘между нами’ (struktura rosyjska, której nadano formę francuską); *але(ё) марш* ‘вон, прочь’; *атанде* ‘довольно, хватит’; *имажине-ву* ‘представьте себе’; *лесе!* ‘бросьте’; *сетасе* ‘достаточно’; *гольтепа* ‘голытьба (ironicznie)’; *негляже* ‘небрежно (zniekształcenie)’; *суперфуа* ‘великолепно (imitacja francuskiego)’.

Nawiązywanie do języka francuskiego lub jego imitacja były częstymi zabiegami konwersacyjnymi stosowanymi w pewnych środowiskach PMM. Jej rolą było nadanie wypowiedzi (w odczuciu nadawcy) charakteru powagi i niezwykłości. Przykładem takiego myślenia o własnych wypowiedziach mogą tu być leksemy *французить* 'вставлять в речь французские слова и выражения', a także *француз* 'имитатор французской речи', jak również wymawiane „po francusku" rosyjskie słowo *мальчик* (*мальшик*) przytoczone w źródle w składzie frazy, zawierającej również zniekształcone wyrazy francuskie.

Tak obfite nasycenie tej formacji galicyzmami nie jest w mojej ocenie sprawą przypadku lub wynikiem bezpośrednich kontaktów użytkowników dialektu z samym językiem francuskim[13]. Zjawisko to należy interpretować jako przykład zapożyczenia wewnętrznego[14]. W drugiej połowie XVIII wieku język rosyjski na fali szerszych procesów o wymiarze ogólnoeuropejskim wprowadził do swojego obiegu dużą ilość zapożyczeń z języka francuskiego (Ковалевская, 1992, s. 224; Маринова, 2013, s. 122), który w tamtym okresie ze względu na swoje walory *stricte* lingwistyczne, komunikacyjne i kulturowe traktowany był jako język uniwersalny, dzięki któremu można było realizować swoje ambicje oraz brać aktywny udział w komunikacji międzykulturowej.

W drugiej połowie XVIII wieku język francuski jako język rosyjskiego salonu stał się jedną z form realizacji kultury rosyjskiej wyższej szlachty i arystokracji (bilingwizm rosyjsko-francuski). Kształtująca się społeczność miasta stołecznego była kulturowo i cywilizacyjnie zorientowana na sfery wyższe (tzn. na szlachtę oraz arystokrację) i aktywnie przejmowała od nich wzorce zachowania i wzorce językowe. Orientacja mieszczaństwa moskiewskiego (a zapewne nie tylko moskiewskiego, np. elementy francuskie w dialekcie miejskim Petersburga) na kulturę szlachecką i jej język francuski, adaptowanie francuszczyzny dla swoich potrzeb i stosowanie jej elementów w komunikacji codziennej stanowiły właśnie ustne zapożyczanie wewnętrzne odbywające się obrębie jednego języka etnicznego na styku dwóch podsystemów komunikacyjnych. Naśladownictwo niektórych kręgów mieszczaństwa moskiewskiego w zakresie wzorców zachowania językowego (niepodbudowane rzeczywistą znajomością języka francuskiego) doprowadzało do karykaturalnych zjawisk, które zostały powyżej omówione.

[13] W drugiej połowie XIX wieku w Moskwie pracowali Francuzi, którzy świadczyli określone usługi, np. krawcy, fryzjerzy oraz kucharze i restauratorzy.

[14] O zapożyczeniu wewnętrznym zob. np. Маринова, 2013, s. 81.

W PMM odnotowuje się dodatkowo częste postawy, w których dochodziło do zjawiska „sfrancużania" (tj. nadawania postaci francuskiej) wypowiedzi, co można traktować jako przejaw dystansu i próbę dyskredytacji tego typu działań mownych. Przykładem takiego właśnie podejścia są np. *парлефрансе* 'шутливо о светском общении' oraz neologizmy *фрикасе-курасе* oraz *фоли-жоли* będące żartobliwymi parodiami nazw francuskich dań (w języku kupców). Zjawisko to można rozumieć jako przejaw ksenomanii stanowiącej jedną z postaci puryzmu językowego (Маринова, 2012, ss. 253–254).

PODSUMOWANIE

Reasumując przedstawioną koncepcję PMM oraz jej rekonstrukcję, należy wskazać, że konstytuowana jest ona przez takie fenomeny jak – człowiek, przedmioty, język. Są one w stosunku do siebie komplementarne i tworzą całościowy obraz tej przestrzeni. Znaczącą rolę wśród wymienionych elementów ją tworzących odgrywa DM, który z jednej strony stanowi środek wyrażania i narzędzie komunikacji, z drugiej zaś, co niezwykle ważne, inwentarz i swoiste archiwum wartości, ocen, obyczajów i norm[15].

Centralnym punktem PMM jest człowiek, który z jednej strony jest jej kreatorem, z drugiej zaś, postrzega się go przez jej pryzmat. Zauważalny jest zatem silny antropocentryzm. Analiza materiału językowego pozwoliła unaocznić dominację pierwiastka męskiego (silna ekspresywność leksyki, negatywna aksjologia, semantyka poszczególnych pól), co może świadczyć, że to mężczyźni byli głównymi użytkownikami DMM i kauzatorami negatywnych zjawisk. Materiał empiryczny z zakresu grup kulturowych i przedmiotów PM pozwala zrekonstruować charakter ówczesnej Moskwy, która jawi się jako miasto handlowo-rzemieślnicze. Ma to swoje odzwierciedlenie zarówno w zakresie wykonywanych przez mieszkańców profesji, jak i charakterze i funkcji obiektów materialnych w PMM występujących. Biorąc to wszystko pod uwagę, stwierdzam, że subkultura PMM ma charakter wielowątkowy i wieloaspektowy, co prowadzi do powstawania swoistej struktury przestrzennej.

Warto dodatkowo podkreślić, że przedstawiona w artykule rekonstrukcja ma charakter czysto hipotetyczny, ponieważ została przeprowadzona w oparciu

[15] O tym, że język stanowi najważniejszy składnik kultury, pisali m.in. wrocławscy lingwiści. Zob. Anusiewicz i in., 2000, s. 21.

o dane słownikowe. Opracowania tego typu, mimo swoich atutów filologicznych i kognitywnych, obarczone są subiektywizmem leksykografa, który kieruje się przy ich tworzeniu subiektywną intuicją językową/kulturową.

Przeprowadzona w artykule rekonstrukcja PMM może być asumptem do szerszych badań nad językowo-kulturowymi aspektami PM w Rosji, a także w obrębie całej Słowiańszczyzny, w tym konfrontatywnych.

Bibliografia

Anusiewicz, J., Dąbrowska, A., & Fleischer, M. (2000). Językowy obraz świata i kultura. W J. Anusiewicz & A. Dąbrowska (Red.), *Język a Kultura: T. 13. Językowy obraz świata i kultura* (ss. 11–44). Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Batko-Tokarz, B. (2019). *Tematyczny podział słownictwa współczesnego języka polskiego: Teoria, praktyka, leksykografia*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Duszyński, H. (2011). Opozycja swój–obcy w urbanonimii Bydgoszczy i Grodna. W M. Święcicka (Red.), *Miasto: Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie* (ss. 99–113). Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

Dyszak, A. (2015). *Gwara miejska bydgoszczan*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

Gabryś-Sławińska, M. (2016). Obraz Warszawy w felietonach Włodzimierza Perzyńskiego. W M. Święcicka (Red.), *Miasto: Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie* (ss. 206–223). Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

Handke, K. (1989). Nazewnictwo miejskie (szkic teoretyczno-metodologiczny). W S. Urbańczyk (Red.), *Nazewnictwo miejskie* (ss. 7–34). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Handke, K. (1998). *Słownik nazewnictwa Warszawy*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).

Juszczak, B. (2020). Dialekt miejski Moskwy: Próba definicji. *Acta Polono-Ruthenica*, *25*(1), 119–133. https://doi.org/10.31648/apr.5389

Koszko, M. (2013). Pejzaż językowy jako nośnik dziedzictwa kulturowego, na przykładzie miasta Poznania. *Scripta Neophilologica Posnaniensia*, *13*, 23–35. https://doi.org/10.14746/snp.2013.13.03

Pawłowski, A. (2010). Struktura ilościowa pól leksykalnych a procesy poznawcze człowieka. *Studia Semiotyczne*, *27*, 71–89.

Smółkowa, T. (2011). *Neologizmy we współczesnej leksyce polskiej*. Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk.

Święcicka, M. (Red.). (2003). *Polszczyzna bydgoszczan: Historia i współczesność*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

Święcicka, M. (Red.). (2008). *Miasto: Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

Wallis, A. (1990). *Socjologia przestrzeni*. Niezależna Oficyna Wydawnicza.

Witaszek-Samborska, M., & Piotrowicz, A. (2018). *Słownictwo gwary miejskiej Poznania w ujęciu tematycznym*. Wydawnictwo Nauka i Innowacje.

Witaszek-Samborska, M., Piotrowicz, A., & Walczak, B. (2011). Pejzaż miasta w świetle *Słownika gwary miejskiej Poznania* i *Słownika dwudziestowiecznej Łodzi*. W M. Święcicka (Red.), *Miasto: Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie* (ss. 347–360). Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

Березович, Е. (2009). *Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте: Пространство и человек*. Книжный дом „ЛИБРОКОМ".

Воробьева, Т. (2018). Неофициальные урбанонимы как часть топонимического пространства современного города (на примере города Могилева). W С. Стародубец & В. Пустовойтова (Red.), *Коммуникативные позиции русского языка в славянском пограничье: Двуязычие и межъязыковая интерференция: Научные доклады участников Международного форума русистов, г. Новозыбков, Брянская область, 24–26 мая 2018 г.* (ss. 281–286). АВЕРС.

Елистратов, В. (1997a). Предисловие: О задачах и структуре Словаря. W В. Елистратов, *Язык старой Москвы: Лингвоэнциклопедический словарь* (ss. 5–15). Русские словари.

Елистратов, В. (1997b). *Язык старой Москвы: Лингвоэнциклопедический словарь*. Русские словари.

Китайгородская, М. (1999). *Разновидности московской речи: Язык Москвы – явление многообразное и лингвистически неоднородное*. Лектор.com. https://xn--e1akbokk.com/kultura-rechi-stilistika/raznovidnosti-moskovskoy-rechi-50118.html

Клименко, Е., & Рут, М. (2018). Неофициальные урбанонимы Екатеринбурга в социолингвистическом аспекте. *Вопросы ономастики*, *15*(2), 210–222. https://doi.org/10.15826/vopr_onom.2018.15.2.022

Ковалевская, Е. (1992). *История русского литературного языка*. Просвещение.

Крысин, Л. (2003). Проблема социальной и функциональной дифференциации языка в современной лингвистике. W *Современный русский язык: Социальная и функциональная дифференциация* (ss. 11–32). Языки русской культуры.

Маринова, Е. (2012). *Иноязычная лексика современного русского языка*. Наука.

Маринова, Е. (2013). *Теория заимствования в основных понятиях и терминах*. Флинта.

Новиков, Л. (2003). Семантическое поле. W Т. Ганиева (Red.), *Русский язык: Энциклопедия* (ss. 458–459). Научное издательство Большая Российская энциклопедия.

Позднякова, Е. (2014). Проблема восприятия городского пространства и его отражения в языковом сознании горожан. *Филология и человек*, *2014*(2), 76–86. https://cyberleninka.ru/article/n/problema-vospriyatiya-gorodskogo-prostranstva-i-ego-otrazheniya-v-yazykovom-soznanii-gorozhan

Шарипова, О. (2012). Неофициальные топонимы как подсистема языка города. *Ярославский педагогический вестник: Гуманитарные науки*, *2012*(4/1), 203–206.

Bibliography (Transliteration)

Anusiewicz, J., Dąbrowska, A., & Fleischer, M. (2000). Językowy obraz świata i kultura. In J. Anusiewicz & A. Dąbrowska (Eds.), *Język a Kultura: Vol. 13. Językowy obraz świata i kultura* (pp. 11–44). Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Batko-Tokarz, B. (2019). *Tematyczny podział słownictwa współczesnego języka polskiego: Teoria, praktyka, leksykografia*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Berezovich, E. (2009). *Russkaia toponimiia v ėtnolingvisticheskom aspekte: Prostranstvo i chelovek*. Knizhnyĭ dom "LIBROKOM".

Duszyński, H. (2011). Opozycja swój–obcy w urbanonimii Bydgoszczy i Grodna. In M. Święcicka (Ed.), *Miasto: Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie* (pp. 99–113). Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

Dyszak, A. (2015). *Gwara miejska bydgoszczan*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

Elistratov, V. (1997a). Predislovie: O zadachakh i strukture Slovaria. In V. Elistratov, *IAzyk staroĭ Moskvy: Lingvoėntsiklopedicheskiĭ slovar'* (pp. 5–15). Russkie slovari.

Elistratov, V. (1997b). *IAzyk staroĭ Moskvy: Lingvoėntsiklopedicheskiĭ slovar'*. Russkie slovari.

Gabryś-Sławińska, M. (2016). Obraz Warszawy w felietonach Włodzimierza Perzyńskiego. In M. Święcicka (Ed.), *Miasto: Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie* (pp. 206–223). Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

Handke, K. (1989). Nazewnictwo miejskie (szkic teoretyczno-metodologiczny). In S. Urbańczyk (Ed.), *Nazewnictwo miejskie* (pp. 7–34). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Handke, K. (1998). *Słownik nazewnictwa Warszawy*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).

Juszczak, B. (2020). Dialekt miejski Moskwy: Próba definicji. *Acta Polono-Ruthenica*, *25*(1), 119–133. https://doi.org/10.31648/apr.5389

Kitaĭgorodskaia, M. (1999). *Raznovidnosti moskovskoĭ rechi: IAzyk Moskvy – iavlenie mnogoobraznoe i lingvisticheski neodnorodnoe*. Lektor.com. https://xn--e1akbokk.com/kultura-rechi-stilistika/raznovidnosti-moskovskoy-rechi-50118.html

Klimenko, E., & Rut, M. (2018). Neofitsial′nye urbanonimy Ekaterinburga v sotsiolingvisticheskom aspekte. *Voprosy onomastiki*, *15*(2), 210–222. https://doi.org/10.15826/vopr_onom.2018.15.2.022

Koszko, M. (2013). Pejzaż językowy jako nośnik dziedzictwa kulturowego, na przykładzie miasta Poznania. *Scripta Neophilologica Posnaniensia*, *13*, 23–35. https://doi.org/10.14746/snp.2013.13.03

Kovalevskaia, E. (1992). *Istoriia russkogo literaturnogo iazyka*. Prosveshchenie.

Krysin, L. (2003). Problema sotsial′noĭ i funktsional′noĭ differentsiatsii iazyka v sovremennoĭ lingvistike. In *Sovremennyĭ russkiĭ iazyk: Sotsial′naia i funktsional′naia differentsiatsiia* (pp. 11–32). IAzyki russkoĭ kul′tury.

Marinova, E. (2012). *Inoiazychnaia leksika sovremennogo russkogo iazyka*. Nauka.

Marinova, E. (2013). *Teoriia zaimstvovaniia v osnovnykh poniatiiakh i terminakh*. Flinta.

Novikov, L. (2003). Semanticheskoe pole. In T. Ganieva (Ed.), *Russkiĭ iazyk: Ėntsiklopediia* (pp. 458–459). Nauchnoe izdatel′stvo Bol′shaia Rossiĭskaia ėntsiklopediia.

Pawłowski, A. (2010). Struktura ilościowa pól leksykalnych a procesy poznawcze człowieka. *Studia Semiotyczne*, *27*, 71–89.

Pozdniakova, E. (2014). Problema vospriiatiia gorodskogo prostranstva i ego otrazheniia v iazykovom soznanii gorozhan. *Filologiia i chelovek*, *2014*(2), 76–86. https://cyberleninka.ru/article/n/problema-vospriyatiya-gorodskogo-prostranstva-i-ego-otrazheniya-v-yazykovom-soznanii-gorozhan

Sharipova, O. (2012). Neofitsial′nye toponimy kak podsistema iazyka goroda. *IAroslavskiĭ pedagogicheskiĭ vestnik: Gumanitarnye nauki*, *2012*(4/1), 203–206.

Smółkowa, T. (2011). *Neologizmy we współczesnej leksyce polskiej*. Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk.

Święcicka, M. (Ed.). (2003). *Polszczyzna bydgoszczan: Historia i współczesność*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

Święcicka, M. (Ed.). (2008). *Miasto: Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

Vorob′eva, T. (2018). Neofitsial′nye urbanonimy kak chast′ toponimicheskogo prostranstva sovremennogo goroda (na primere goroda Mogileva). In S. Starodubets & V. Pustovoĭtova (Eds.), *Kommunikativnye pozitsii russkogo iazyka v slavianskom pogranich′e: Dvuiazychie i mezh″iazykovaia interferentsiia: Nauchnye doklady uchastnikov Mezhdunarodnogo foruma rusistov, g. Novozybkov, Brianskaia oblast′, 24–26 maia 2018 g.* (pp. 281–286). AVERS.

Wallis, A. (1990). *Socjologia przestrzeni*. Niezależna Oficyna Wydawnicza.

Witaszek-Samborska, M., & Piotrowicz, A. (2018). *Słownictwo gwary miejskiej Poznania w ujęciu tematycznym*. Wydawnictwo Nauka i Innowacje.

Witaszek-Samborska, M., Piotrowicz, A., & Walczak, B. (2011). Pejzaż miasta w świetle *Słownika gwary miejskiej Poznania* i *Słownika dwudziestowiecznej Łodzi*. In M. Święcicka (Ed.), *Miasto: Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie* (pp. 347–360). Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

The Linguistic and Cultural Image of the Urban Space of Moscow in the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries (on the Basis of V. Elistratov's Dictionary)

Summary

The aim of this article is to reconstruct the linguistic and cultural image of Moscow at the turn of the twentieth century using the paradigm of cultural linguistics. This paradigm was selected as the theoretical framework of the study considering that it practically has not been applied in Russian linguistics. The article shows that the intricate image of the urban space is created by means of cultural elements (the coat of arms, the flag, the bugle call, architecture) and, most of all, linguistic elements whose major exponent is a given urban dialect. It is a wide-ranging construct whose lexis, apart from native elements, also includes a large number of foreign components and proprial (official and unofficial) vocabulary. The conglomerate of these elements can be regarded as a specific language of the urban space.

Językowo-kulturowy obraz przestrzeni miejskiej Moskwy na przełomie XIX i XX wieku (na bazie słownika W. Jelistratowa)

Streszczenie

Artykuł podejmuje się rekonstrukcji językowo-kulturowych elementów przestrzeni miejskiej Moskwy w aspekcie diachronicznym (przełom XIX i XX wieku) przy użyciu metod lingwistyki kulturowej. Zasadność wyboru tego paradygmatu wynika z faktu, iż na gruncie językoznawstwa rosyjskiego nie jest on uprawiany. Artykuł pokazuje, że na skomplikowany obraz przestrzeni miejskiej składają się aspekty kulturowe (architektura, herb, hejnał, flaga),

a przede wszystkim językowe (dialekt miejski, zapożyczenia obce, nieoficjalna urbanonimia). Wszystkie te elementy tworzą uniwersalny język przestrzeni, który może być zestawiany z innymi miastami Słowiańszczyzny.

Keywords: cultural linguistics; urban space; cultural worldview; urban dialect of Moscow

Słowa kluczowe: lingwistyka kulturowa; przestrzeń miejska; obraz kulturowy; dialekt miejski Moskwy

Bartosz Juszczak, University of Wrocław, Wrocław, Poland
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7058-0384
Correspondence: bartosz.juszczak@uwr.edu.pl

The preparation of this article was self-financed by the author.

Competing interests: The author has declared that he has no competing interests.

Publication history: Received: 2021-05-10; Accepted: 2022-03-02; Published: 2022-07-31